

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

عنوان

مبانی کلامی حجیت اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش؛ مظهر عباس

استاد راهنما؛ استاد علی معموری

استاد مشاور؛ استاد ابوالفضل روحی

اردیبهشت ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۲۶۳
تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهداء

در سالی که از سوی مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای
دام ظلّه به نام پیامبر اعظم ﷺ نامگذاری شده است، این اثر را به
روان پاک پیامبر رحمت و محبت محمد بن عبدالله ﷺ و اهل بیت
پاکش هدیه می‌نمایم.

تقدیر و تشکر

سپاس خداوند را که توفیق داد تا در پرتو آن توانستم این تحقیق را به انجام برسانم. از همه‌ی کسانی که در به ثمر رساندن این رساله مؤثر بوده‌اند تشکر می‌کنم. مخصوصاً از اساتید گرانقدر استاد راهنما جناب استاد علی معموری دامت برکاته و استاد مشاور جناب استاد ابوالفضل روحی دامت برکاته. خداوند منان خیر دنیا و آخرت را به ایشان بیش از پیش عنایت فرماید.

چکیده

با توجه به این که جهان امروز تشنه‌ی معارف حقیقی قرآن کریم می‌باشد و در جوامع اسلامی تفاسیر متعددی از قرآن کریم ارائه شده است که بسیاری از آنها در موارد گوناگون به حقیقت مطلب دست نمی‌یابند از طرفی در تفاسیر مآثور شیعه حجم وسیعی از روایات تفسیری، منقول اهل بیت علیهم السلام گرد آمده است. در این نوشتار فرض ما بر این است که اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم حجت هستند و آنها می‌توانند تفسیری واقعی از قرآن کریم ارائه دهند. علم اهل بیت علیهم السلام هم از غیب و سنت نبوی سرچشمه گرفته است.

در این نوشتار ما به دنبال این مدعا هستیم که مبانی کلامی نقش اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم چه می‌باشد؟

یعنی به چه دلیلی تفسیری که اهل بیت علیهم السلام از قرآن کریم ارائه کرده‌اند، حجت است. به این منظور این نوشتار را در دو بخش ارائه کردیم در بخش نخست به توضیح و تبیین تفسیر اهل بیت علیهم السلام از قرآن کریم پرداخته‌ایم. بخش دوم که مهم‌ترین بخش این پایان نامه است به تبیین مبانی پرداخته است. به نظر ما حجیت تفسیری اهل بیت علیهم السلام بر سه مینا استوار است؛ نخست اتصال اهل بیت علیهم السلام به غیب است. شکی نیست که امامان معصوم و اهل بیت گرامی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر اساس برخی از آیات و روایات از علم غیب بهره‌مند هستند. وجود چنین علمی اهل بیت علیهم السلام را از افراد عادی متمایز کرده و باعث می‌شود آنها به حقیقت قرآن آشنا باشند و تفسیری که از این حقیقت ارائه می‌کنند بدون هیچ گونه کم و کاستی بیان کنند. باطن این حقیقت باشد. دومین مینا در حجیت تفسیر اهل بیت علیهم السلام بر خورداری آنان از عصمت است و چون معصوم کسی است که حداقل در امور دینی سهو و خطا ندارد، تفسیر او از قرآن حجت خواهد بود و سومین مینا ارتباط اهل بیت علیهم

السلام با سیره نبوی است. از آن جا بر اساس برخی روایات پیامبر اکرم ﷺ علم خود را به
همه‌ی جانشینان و حتی به فرزند بزرگوارش حضرت زهرا علیها سلام منتقل کرده است،
بنابراین اهل بیت علیهم السلام آگاه‌ترین افراد از سیره‌ی نبوی خواهند بود و آنان
می‌توانند با این آگاهی بهترین تفسیر را از قرآن کریم ارائه نمایند. بنابراین اهل بیت گرامی
پیامبر اعظم ﷺ بهترین حجت در تفسیر قرآن کریم هستند.

فهرست مطالب

بخش اول: تفسیر اهل بیت علیهم السلام ۱

فصل اول: کلیات ۲

عنوان تحقیق ۴

بیان مسئله ۵

سؤال‌های اصلی تحقیق ۵

فرضیه‌های تحقیق ۵

پیشینه و ضرورت انجام تحقیق ۶

جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری تحقیق ۶

روش انجام تحقیق ۷

مفاهیم و واژه شناسی ۷

۱- اهل بیت علیهم السلام ۷

۲- تفسیر قرآن کریم ۸

تفسیر در لغت ۸

تفسیر در اصطلاح ۹

قرآن ۱۰

۱-۲- تفسیر قرآن به قرآن ۱۱

۲-۲- تفسیر قرآن با عقل ۱۲

۳-۲- تفسیر قرآن با روایات ۱۲

تفسیر مأثور ۱۲

حجیت قول معصوم ۱۴

معنی حجیت ۱۴

ب فهرست مطالب

۱۴ حجت در لفت

۱۴ حجت در اصطلاح

۱۵ مبانی کلامی

۱۶ فصل دوم: شیوه‌های تفسیری اهل بیت علیهم السلام

۱۷ مقدمه

۲۱ ۱. تفسیر قرآن به قرآن

۲۴ الف) روش آیه به آیه

۲۶ ب) بخش‌های مختلف یک آیه به یکدیگر

۲۷ ج) تفسیر آیه به تفسیر ویژه آیه دیگر

۲۷ د) آیه‌ای مفاد آیه دیگر را تفسیر می‌کند

۲۸ ۲. تفسیر قرآن با سیره نبوی

۲۸ ۱-۲ احادیث تفسیری مصطلح

۳۱ ۲-۲ احادیث تفسیری غیر مصطلح

۳۴ ۳. تفسیر قرآن با استناد به کتب مقدسه

۳۴ مناظره امام رضا و علمای ادیان مختلف

۳۸ پاسخ امام رضا در مورد تفسیر یک آیه

۴۰ پاسخ امیرالمؤمنین علی در مورد سؤال یکی از علمای یهودیان

۴۲ ۴. تفسیر قرآن با استدلال عقلی

۴۲ ۱. استدلال با استفاده از خود اصول عقلی

۴۵ ۲. استدلال با استفاده از مستلزمات عقلی

۴۸ ۵. ویژگیهای اختصاصی تفسیری اهل بیت

۵۱ ۱. تفسیر از ظاهر و باطن آیات قرآن

۵۲ ۲. توجه به نیازهای ارشادی و هدایتی قرآن

۵۲ ۳. اصل قرار دادن به قرآن کریم

۵۴ خلاصه بحث

فهرست مطالب ج

۵۶	فصل سوم : رابطه‌ی کتاب و سنت
۵۷	معانی کتاب و سنت و ملاک‌های آنها
۵۷	کتاب چیست؟
۵۸	سنت چیست؟
۵۹	ملاک حجیت کتاب
۶۱	ملاک حجیت سنت
۶۲	رابطه بین کتاب و سنت
۶۲	۱. بازشناخت قرآن در مقابل سنت
۶۳	۲. سنت برای تبیین قرآن
۶۴	دیدگاه‌های گوناگون درباره‌ی رابطه‌ی کتاب و سنت
۶۴	۱. قرآن محوری
۶۶	۲. سنت محوری
۶۷	۳. قرآن محوری و سنت مداری
۶۸	۴. دوگانه محوری
۶۸	نقد دیدگاه‌ها
۶۹	نقد دیدگاه اول
۶۹	نقد دیدگاه دوم
۷۱	نظریه حاکمیت قرآن بر سنت
۷۱	دلایل علامه طباطبائی
۷۱	۱. آیات قرآن کریم
۷۲	۲. از روایات عرضه
۷۳	سیره اهل بیت علیهم السلام
۷۳	نقد
۷۳	نقد دلیل اول
۷۴	نقد دلیل دوم

د فهرست مطالب

۷۴ تقد دلیل سوم
۷۵ نظریه حاکمیت سنت بر کتاب
۷۵ الف) تخصیص یا تقید قرآن به سنت
۷۶ ب) رابطه‌ی سنت تفسیری با کتاب
۷۶ ج) نسخ کتاب با سنت
۷۷ خلاصه بحث

۷۹ بخش دوم: مبانی کلامی حجیت تفسیری اهل بیت

۸۳ فصل اول: اتصال به غیب

۸۵ علم اهل بیت
۸۵ اقوال علمای اهل سنت درباره‌ی علم اهل بیت
۸۶ علم اهل بیت علیهم السلام در کلام آنان
۹۰ اثبات علوم از راههای غیر عادی برای اهل بیت علیهم السلام
۹۰ ماهیت غیب
۹۰ اقسام غیب
۹۰ ۱. غیب نسبی
۹۱ ۲. غیب مطلق
۹۱ دلایل عقلی و نقلی علم غیب برای غیر خداوند
۹۴ دلیل منکرین علم غیب برای غیر خداوند و پاسخ آنها
۹۴ دلیل منکرین علم غیب برای غیر خداوند
۹۵ پاسخ دلیل منکرین علم غیب برای غیر خداوند
۹۶ علم غیب و خدادادی برای غیر پیامبران
۹۶ الف) جریان خضر
۹۶ ب) جریان ذوالقرنین
۹۷ ج) جریان آصف بن برخیا
۹۸ د) مادر حضرت موسی <small>علیه السلام</small>

فهرست مطالب

۹۹	مقصود از آیات نافی علم غیب از غیر خدا
۱۰۰	دلایل نقلی بر خورداری اهل بیت علیهم السلام از علم غیب
۱۰۰	آیات قرآن
۱۰۰	روایات
۱۰۲	نتیجه گیری
۱۰۲	خلاصه بحث
۱۰۴	فصل دوم: عصمت
۱۰۶	معانی و اقسام عصمت
۱۰۶	عصمت در لغت
۱۰۶	معنای اصطلاحی عصمت
۱۰۸	اقسام عصمت
۱۰۸	فرق بین عصمت و عدالت
۱۰۸	گفتاری پیرامون عصمت
۱۱۰	امکان عصمت
۱۱۰	ضرورت عصمت
۱۱۱	ادله عقلی و نقلی عصمت اهل بیت
۱۱۱	ادله عقلی عصمت
۱۱۲	وجوه عصمت انبیاء
۱۱۴	ادله نقلی عصمت اهل بیت
۱۱۴	۱. دلالت آیه تطهیر بر عصمت اهل بیت
۱۱۹	۲- آیه مباهله
۱۲۳	آیهی امامت
۱۲۵	۳. آیه اولی الامر
۱۲۵	۴. حدیث ثقلین
۱۲۸	پاسخ به اشکالات وارده درباره‌ی عصمت پیامبر اکرم ﷺ
۱۲۸	۱. شک پیامبر در نبوت خود

فهرست مطالب و

۱۲۹	۲. نسبت گناه به پیامبر اکرم ﷺ
۱۳۱	۳. ناخشنودی خدا از پیامبر
۱۳۴	حجیت قول معصوم
۱۳۴	خلاصه بحث
۱۳۶	فصل سوم: ارتباط با سیره نبوی
۱۳۸	معانی و اقسام سیره
۱۳۸	سیره در لغت
۱۳۹	سیره در اصطلاح
۱۴۰	مصادیق سیره نبوی
۱۴۰	۱. اقوال
۱۴۰	۲. افعال
۱۴۱	۳. تقریر
۱۴۲	اهل بیت علیهم السلام و سیره نبوی
۱۴۳	اهل بیت حافظ سیره پیامبر ﷺ
۱۴۴	معیار زندگی اهل بیت و پیامبر اکرم ﷺ
۱۴۴	سیره اهل بیت علیهم السلام همان سیره نبوی است
۱۴۴	آیات
۱۴۵	روایات
۱۴۸	۱- سیره حضرت امیرالمؤمنین علی <small>رضی الله عنه</small>
۱۵۱	۲- سیره حضرت فاطمه الزهرا علیها السلام
۱۵۲	۳- سیره حضرت امام حسن <small>رضی الله عنه</small>
۱۵۳	۴- سیره حضرت امام حسین <small>رضی الله عنه</small>
۱۵۴	۵- سیره امام زین العابدین <small>رضی الله عنه</small>
۱۵۵	۶- سیره حضرت امام محمد باقر <small>رضی الله عنه</small>
۱۵۶	۷- سیره امام جعفر صادق <small>رضی الله عنه</small>

فهرست مطالب ز

- ۱۵۷..... ۸- سیره‌ی حضرت امام موسی کاظم علیه السلام
- ۱۵۸..... ۹- سیره‌ی حضرت امام رضا علیه السلام
- ۱۵۹..... ۱۰- سیره‌ی حضرت امام محمد تقی علیه السلام
- ۱۵۹..... ۱۱- سیره‌ی امام علی تقی علیه السلام
- ۱۶۱..... ۱۲. سیره‌ی حضرت امام حسن عسکری علیه السلام
- ۱۶۱..... ۱۳- سیره‌ی حضرت مهدی (عجل الله)
- ۱۶۲..... اهتمام اهل بیت علیهم السلام به سنت نبوی در نقل احادیث
- ۱۶۳..... نمونه‌هایی از نقل احادیث پیامبر
- ۱۶۷..... نتایج بحث گذشته
- ۱۶۸..... خلاصه‌ی بحث
- ۱۷۰..... خاتمه
- ۱۷۰..... جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۷۲..... فهرست منابع

بخش اول

تفسیر اهل بیت علیهم السلام

- فصل اول: کلیات
- فصل دوم: شیوه‌های تفسیری اهل بیت علیهم السلام
- فصل سوم: رابطه‌ی کتاب و سنت

فصل اول: کلیات

- عنوان تحقیق
- سؤال‌های اصلی تحقیق
- فرضیه‌های تحقیق
- پیشینه و ضرورت انجام تحقیق
- مفاهیم و واژه‌شناسی

فصل اول: کلیات

عنوان تحقیق

قرآن کریم به عنوان یک کتاب آسمانی و کلام وحی که از طرف خداوند دستور زندگی بشر قرار داده شده است و حاوی مطالب یا معارف عظیم مکتب اسلام است. در نتیجه، تفاسیر بسیاری برای آن نوشته شده است و در تفاسیر مأثور شیعه حجم وسیعی از روایات تفسیری منقول از اهل بیت علیهم السلام گرد آمده است. این روایات نیاز به تدبیر و تفکر بیشتری دارند تا شیوهی تفسیر قرآن کریم نزد اهل بیت علیهم السلام فهمیده شود. در این صورت این سؤال مطرح می‌شود که شیوهی تفسیری اهل بیت علیهم السلام بر چه مبانی استوار است؟ ارتباط بین قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام بنا بر چه اصلی است؟ در این زمینه مبانی وجود دارد که باید مورد بررسی قرار گیرد. از مهم‌ترین مبانی کلامی، اتصال اهل بیت علیهم السلام با علم غیب، عصمت، ارتباط اهل بیت علیهم السلام با سیره‌ی نبوی و رابطه‌ی بین قرآن و اهل بیت علیهم السلام است. این سؤال در بحث‌های کلامی تفسیری مطرح است که رابطه‌ی قرآن و اهل بیت علیهم السلام چگونه ربطی است؟ چه دلایلی برای آن وجود دارد؟ لذا موضوع این پایان نامه «مبانی کلامی حجیت اهل بیت (علیهم السلام) در تفسیر قرآن کریم» می‌باشد.

بعد از بیان کلیات در ابتدا به بحث شیوه‌های تفسیری اهل بیت علیهم السلام پرداخته می‌شود و بعد از آن بحث رابطه‌ی کتاب و سنت و مبانی کلامی حجیت تفسیری اهل بیت علیهم السلام، اتصال به غیب، عصمت و ارتباط با سیره‌ی نبوی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بیان مسئله

در تفاسیر مأثور شیعه حجم وسیعی از روایات تفسیری منقول از اهل بیت علیهم السلام گرد آمده است که با تدبیر در آنها می‌توان به شیوه تفسیر قرآن نزد ایشان پی برد. اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن روش ویژه‌ای داشتند که باید مورد بررسی قرار گیرد. زیرا شیوه‌های تفسیری اهل بیت علیهم السلام برای درست فهمیدن مطالب قرآن کریم مؤثر می‌باشد، روش تفسیری اهل بیت علیهم السلام بر پایه برخی مبانی کلامی مانند اتصال معصوم با غیب و حجیت آن استوار می‌باشد که در این پژوهش در صدد پرداختن به آن هستیم.

سؤال‌های اصلی تحقیق

۱. شیوه‌های تفسیر قرآن کریم نزد اهل بیت علیهم السلام کدامند؟
۲. تفاوت اهل بیت علیهم السلام با دیگر مفسران در تفسیر قرآن کریم چیست؟
۳. چه ضرورتی برای نقش اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم وجود دارد؟
۴. منبع علم اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم چیست؟
۵. حجیت اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم مستند به چه عوامل و مباحثی است؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. شیوه‌های تفسیری گوناگون چون قرآن به قرآن، استناد به سنت و سیره‌ی نبوی و ... را به کار می‌بستند.
۲. روشمندی و اعتبار و تفسیر از نقاط تمایز اهل بیت علیهم السلام نسبت به دیگر مفسران است.
۳. ویژگی‌های اختصاصی اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن، رجوع به آنها برای مفسران ضروری می‌نماید.

۴. دانش اکتسابی اهل بیت علیهم السلام به پیامبر ﷺ مستند شده و دانش غیر اکتسابی آنان از ارتباطشان با خداوند نشأت می‌گیرد.
۵. حجیت اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم مستند به سنت نبوی عصمت و ارتباط غیبی آنان است.

پیشینه و ضرورت انجام تحقیق

در رابطه با نقش اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم در تفاسیر دانشمندان و علماء شیعه بحث‌های زیادی به طور متفرق به چشم می‌خورد. در کتب کلامی هم این گونه بحث‌ها وجود دارد. تاریخ تفسیر و علوم قرآن کریم هم گواهی می‌دهد که اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم نقش ویژه‌ای دارند، همینطور درباره‌ی مبانی کلامی نقش اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن در کتب تفسیری شیعه و کتب کلامی بحث‌های متفرق زیاد آمده است.

برای درست فهمیدن قرآن کریم باید به مراجع اصلی، حقیقی و واقعی آن مراجعه شود. قرآن و اهل بیت علیهم السلام هر دو نور هستند که با همدیگر رابطه‌ی تنگاتنگی دارند، بدون یکی از این دو تا دیگری را نمی‌شود فهمید، همسنگ یکدیگرند یکی را بر دیگری نمی‌شود ترجیح داد.

جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری تحقیق

در این مجموعه استدلال‌ها با شیوه‌های مختلف برای اثبات نقش اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قرآن کریم آورده می‌شود و سعی می‌شود که روش‌های تفسیر اهل بیت علیهم السلام با مبانی کلامی آنها فهمیده شود، هر چند که به طور متفرق این بحث‌ها در کتب مختلف وجود دارد اما به صورت یک مجموعه در این جا آورده می‌شود تا هنوز کار نشده است، و به این ترتیب که در این جا می‌آوریم نیامده است.